

**ORGANIZATIONAL FORMS OF RETRAINING OF TEACHERS ARE TO REGIONAL WORK  
AT SCHOOL (20–30 YEARS OF XX CENTURY)**

*In the article of is characterized organizational forms of retraining of teachers to regional work at school in 20–30 years of XX century: courses, conferences, groups; the organizational aspects of creation of courses of retraining are exposed; grounded difference between courses and groups; found out the features of leadthrough of pedagogical conferences; the value of retraining of workers of education is analysed for work in the new school.*

*Key words: retraining of teachers, regional work, courses, conferences, groups, organizational forms.*

**УДК 37.013:373.21(477)**

**Цюпак І.М.**

**ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ВІДОМЧОГО ТИПУ  
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ**

*У статті розкрито історію становлення дошкільних закладів відомчого типу на території України. Розкрито зміст поняття “дитячий садок”, “система дошкільного виховання”, “відомчий дошкільний заклад”. Виявлено час виникнення відомчого дошкільного закладу на території України.*

*Ключові слова: дитячий садок, система дошкільного виховання, відомчий дошкільний заклад.*

*Постановка проблеми.* Турбота про навчання і виховання підростаючих поколінь завжди була одним із основних чинників розвитку суспільства не лише України, але й інших країн. Упродовж усієї своєї історії людство удосконалювало форми, методи і механізм соціальної адаптації дітей, коригувало змістовну сторону освіти відповідно до соціально-економічних, суспільно-політичних умов, національних і моральних, у тому числі релігійних, традицій народів, загальнолюдських уявлень і класових інтересів тих або інших соціальних спільностей людей.

*Аналіз останніх досліджень та публікацій.* Аналіз відомих праць вітчизняних та зарубіжних учених з обраної теми свідчить про те, що незважаючи на досить значну кількість і різноманітність досліджень, здійснені вони переважно не в історичному, а у педагогічному аспекті. У жодному з них ґрунтовно не досліджується процес становлення і розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні обраного періоду. Зокрема ця проблема вирішувалася у рамках праць з історії народної освіти в Україні А.Бондаря, Г.Мельниченко, Г.Ясницького, С.Сірополка, К.Присяжнюка, Ф.Корольова та ін. Вивченню різних аспектів визначеної проблеми присвячені дисертаційні дослідження Л.Батліної, І.Улюкаєвої, Т.Кобзарєвої, К.Дьяконової, З.Нагачевської, В.Омельчука, С.Попиченко, М.Барни, М.Мельничук та ін.

*Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.* На сьогоднішній момент не існує роботи, яка ґрунтовно висвітлювала б історичний шлях дошкільних закладів відомчого типу на території України.

*Мета статті:* описати умови виникнення системи дошкільних закладів на території України і зокрема відомчого типу.

Реалізація поставленої мети вимагає розв’язання таких задач:

- 1) охарактеризувати дошкільні заклади відомчого типу;
- 2) розкрити сутність понять “дитячий садок”, “система дошкільного виховання”, “відомчий дошкільний заклад”;
- 3) з’ясувати час виникнення відомчого дошкільного закладу на території України.

*Виклад основного матеріалу дослідження.* Початок функціонування дитячих садків на території України припадає на другу половину XIX ст. Один із перших спеціальних дошкільних закладів було відкрито в 1858 р. дружиною редактора газети “Киевские губернские новости” Є.Чернишовою, яка обґрунтувала систему виховання дошкільнят у проханні, надісланому попечителю Київського навчального округу М.Пирогову і схваленому ним. У 1882-1889 рр. у Києві діяв приватний дитячий садок К.Безменової для дітей віком від п’яти до вступу до школи. Засновниця розглядала його як елементарну школу, де б корисне і серйозне йшло поряд із приємним і цікавим для дитячого віку [5: 95].

Дитячий садок, відкритий у вересні 1871 р. сестрами Марією і Софією Ліндфорс у Києві, користувався популярністю серед української інтелігенції, які вболівали за розвиток національної культури. Цей заклад став осередком української культури. С.Ліндфорс (у подальшому Русова) вважала, що гармонійну людину можна виховати лише за умов, що виховання буде: індивідуальним, пристосованим до природи дитини: “це положення сьогодні лягло в основу концепції дошкільного виховання”; національним; відповідатиме соціально-культурним вимогам часу; вільним, незалежним від тих чи інших урядових вимог, на ґрунті громадської організації. Майбутнє цих закладів вона бачила у відомчій формі підпорядкування, тобто в заснуванні їх не державою чи приватною особою, а організацією. Це свідчить про те, що ще наприкінці XIX ст. С.Русова обґрунтувала необхідність обов’язкового створення дитячих садків саме відомчого типу [3: 30].

На початку XX ст. виникає рух, який займається вихованням дітей дошкільного віку: 1901 р. – організовано благодійне Київське товариство сприяння вихованню й захисту дітей, 1902 р. – Київське товариство народних дитячих садків, у 1908 р. – Київське Фребелівське товариство. Завдяки діяльності цих благодійних товариств у 1905 р. у Києві було відкрито 5 народних дитячих садків, а на 1917 р. їх налічувалося 11, крім того діяло 13 приватних садків. Дошкільні заклади було відкрито також у Житомирі, Севастополі, Харкові, Черкасах, Чернігові. У 1914-1915 рр. в Україні діяло 38 закладів, у яких виховувалося 935 дітей [5: 97; 3: 31].

Від початку створення радянської системи дошкільного виховання мета його визначалася потребами суспільства. 29 грудня 1917 р. був опублікований заклик дошкільного відділу Народного комісаріату, який визначав завдання суспільного дошкільного виховання: закладати основи всебічного розвитку дітей, здійснювати виховання, враховуючи їхні вікові особливості. Завдання передбачали чіткого визначення цілей виховання, розробки програми виховання в дитячому садку [1]. Організація та фінансування дошкільних закладів була доручена місцевим, земським і волосним органам самоврядування, тобто була перекладена на місцеві бюджети [3: 33].

Значну роль у створенні нової системи освіти та виховання в Україні відіграла Програма партії, прийнята VII з’їздом РКП(б) у березні 1919 р. Більшовики планували перетворити заклади освіти, у тому числі дитячі садки, у засіб знищення поділу суспільства на класи [4: 18].

Становлення дошкільних закладів в Україні проходило у важких умовах. Перші роки Радянської влади в республіці були періодом економічної розрухи, громадянської війни, гострої класової боротьби та голоду. Вирішення проблеми гальмувала також відсутність практичного досвіду в організації дошкільної справи. Роки громадянської війни привели до занепаду промисловості та сільського господарства України. Сотні тисяч дітей і підлітків, осиротілих, бездоглядних і безпритульних опинилися без жодних засобів до існування. У цих умовах більшовицька влада за добу воєнного комунізму (1918-1921 рр.) визнала за основний тип дитячих навчально-виховних установ будинок, що мав обслуговувати безпритульних дітей та напівсиріт з незаможних родин. Окрім дитячих будинків, на початку 20-х р. в Україні діяли ще два типи дошкільних закладів – дитячі осередки, які обслуговували дітей фабрично-заводських робітників, і дитячі садки. У дошкільні заклади приймалися діти від трьох до шести років, кількість яких коливалася від 20 до 50 осіб. Режим

роботи цих установ був різноманітним: дитячий осередок, як правило, працював 8-10 годин, дитячий садок – 6 годин на день [3: 34-35].

На III з'їзді КП(б) у 1920 р. було визначено завдання виховання дошкільників: залучати дітей до участі в навколишньому житті, заохочувати до колективної праці [1].

За період існування нової економічної політики (НЕПу) дошкільні установи перейшли на місцевий бюджет; на утриманні держави залишилися лише дитячі досвітні установи та для дефективних дітей. Це призвело до різкого зменшення їх кількості. Так, якщо у 1921 р. в республіці діяло 836 дитячих садків, то в 1923 р. їх функціонувало тільки 257, а у 1925 р. – 118.

II Всеросійський дошкільний з'їзд (1921 р.) піддав критиці виховні системи Фребеля, Монтесорі, вільного виховання і зробив спробу визначити головний зміст роботи дитячих садків [1].

У 1924 р. відбувся III Всеросійський з'їзд із дошкільного виховання, який обговорив завдання громадського дошкільного виховання і визнав за необхідне посилити роботу зі встановлення тісних контактів дитячих садів із підприємствами та закладами, створення при дитячих садках вечірніх і денних груп, а також дитячих кімнат при робітничих клубах і кооперативних будинках [3: 35].

У 1926-1927 рр. республіку перетворюють в індустріальний центр. Велику роль у виконанні цих планів повинна була відіграти жінка-робітниця. Тому на X з'їзді КП(б)У в 1927 р. передбачалося розширення заходів з охорони жіночої праці на виробництві та розширення мережі дитячих дошкільних закладів із метою найбільшого використання праці робітниць [3: 36]. Це призвело до виникнення дитячих садків при підприємствах, житлокоопах, у системі торгівельної кооперації. При житлових коопераціях для хатніх господарок відкривалися курси з питань виховання дітей дошкільного віку. Організовувалися перші вечірні кімнати, групи при клубах, у яких перебували діти дошкільного віку, доки їхні мами навчалися на курсах, у школах по ліквідації неписьменності чи брали участь у культурно-масовій роботі. У другій половині 20-х рр. кількість дошкільних закладів хоча і збільшувалася, але ще повільними темпами (100-130 дитячих садків на рік). Наприкінці 1929 р. в Українській РСР нараховувалося 430 дитячих садків, у яких виховувалося 17826 дітей [2: 12].

Завдяки економічному розвитку країни виникає питання про подальше піднесення роботи школи і дитячих садків. Тому науковці разом із передовими вихователями опрацьовували методичні вказівки, це передувало виникненню підручників, навчальних посібників. Вихователі дитячих садків активно включаються у “дошкільний похід” (1930 р.) за для поширення ідей суспільного виховання серед населення, за глибоку пропаганду виховання дітей у сім'ї. Саме в цей період виникає шефство міських дитячих садків над сільськими, передові дошкільні працівники міста їдуть на село допомагати організувати там дитячі садки, налагоджувати їх роботу [1].

Завдяки реалізації “дошкільного походу” значно розширилася мережа дитячих дошкільних закладів. Якщо на початку 1930 р. в Україні діяло 474 дитячих садки на 21328 місць, то вже у 1931 р. їх функціонувало 1512 на 74 тис. місць. Подібний зріст був пов'язаний, головним чином, зі збільшенням асигнувань на утримання дитячих садків. Крім того, у 1930 році на будівництво приміщень для дитячих садків промислові підприємства, колгоспи, радгоспи, кооперації виділили 1,065 млн. карб. [2: 13].

Таким чином, індустріалізація народного господарства, тобто його модернізація, спровокувала зацікавленість промислових підприємств і організацій у розширенні мережі дошкільних закладів, а підвищення темпів виробництва сприяло появі коштів для відкриття при них дитячих садків.

До середини 30-х р. економіка України набрала доволі високі темпи розвитку, соціокультурні та політичні умови життя стали також сприятливими для виникнення відомчих дитячих садків: зростаючі темпи розвитку промисловості вимагали залучення до виробництва жінок-матерів, що неможливо було здійснити без забезпечення їх дітей

дошкільними закладами; партійно-державний контроль над культурою та духовним життям суспільства також вимагав залучення максимально можливої кількості дітей дошкільного віку до дитячих садків; значна кількість населення працювала на промислових підприємствах, тому створення відомчих дошкільних закладів дозволило б державі охопити системою громадського дошкільного виховання доволі значну частину малюків. Указані процеси призвели до виникнення нового етапу в розвитку системи дошкільних закладів УРСР.

У 1936 р. ЦВК і РНК СРСР приймають постанову “Про зміну порядку керівництва дитячими садками”. Згідно неї господарчим наркоматам і підприємствам передавалися в завідування та безпосереднє керівництво дошкільні заклади, у яких виховувалися діти робочих і службовців. Керівництво дитячими садками перекладалося на адміністрацію підприємства чи закладу, при якому знаходився садок. У веденні відділів народної освіти залишалися дитячі садки, які обслуговували дрібні підприємства та заклади. Загальне педагогічне керівництво було залишено за наркомосами союзних республік [4: 328]. Прийняття цієї постанови було першою спробою створити загальносоюзну мережу відомчих дошкільних закладів з метою збільшення кількості дитячих садків та підвищення їх матеріального забезпечення. З цього часу дитячі садки і ясла починають ділитися на два типи відповідно до свого підпорядкування: відомчі та міністерства освіти.

Відомчий дошкільний заклад – це установа, організована та підпорядкована керівництву визначеного галузевого або спеціального органу державного керування, яка виховує дітей дошкільного віку та забезпечує зайнятість жінки-матері на виробництві. Ставлячи за мету перекладання на підприємства і господарчі наркомати тягар з утримання дитячих садків, держава зробила дуже корисну справу, яка позитивним чином відбилася на розвитку дітей [3: 39].

Історія становлення й розвитку громадського дошкільного виховання на західноукраїнських землях відрізнялася деякими особливостями внаслідок свого специфічного історичного розвитку. Значною мірою на ній відбилася діяльність західноукраїнських жіночих організацій. Організовані організаціями захорони працювали за методом Ф.Фребеля. Відтак у них діти гралися, пізнавали основи наук, працювали тощо. Своїх коштів захорони не мали, вони існували на пожертви багатих осіб, почасти за рахунок податків чи влаштованих забав, лотерей, вистав, а також за рахунок пожертви від церков і окремої допомоги організацій, комітетів, а надалі й через староство. Започатковано вакаційні оселі, які віддалено нагадують сучасні відомчі дошкільні установи за формою свого підпорядкування. У них життя дітей організовувалось відповідно зі встановленим порядком дня: вставали о сьомій ранку, спільно молилися, після цього – снідали, харчування було п'ятиразовим і на обід завжди було м'ясо. Цілий день діти мандрували, подорожували, організовували забави, співи, ручну працю, роботу на природі. Вихователі стежили за здоров'ям дітей, відтак зранку по приїзді й перед від'їздом додому їх зважували й давали батькам поради [3: 39-40].

Українське довкілля ввібрало в себе традиції народної педагогіки й стало консолідуючою ланкою між українською родинною педагогікою і національною школою. Тобто у класичному українському варіанті дошкільна педагогіка проіснувала зовсім не довго: у східних областях – до початку 30-х р., а в західних – до 1939 р. Завершальний етап припадає на 1939 р. – на рік воз'єднання українських земель в одну адміністративно-територіальну одиницю – в Українську Радянську Соціалістичну Республіку з остаточною ухвалою сталих для 15 республік теоретичних, організаційних і методичних основ діяльності закладів дошкільної освіти на наступні п'ятдесят років. Остаточо було закріплено й функції громадського дошкільного виховання, як першої та обов'язкової ланки системи народної освіти.

Період II світової війни – 1941-1945 рр. – характеризувався значною руйнацією цілісної мережі дошкільних закладів по всій території України. На 90% була зруйнована мережа відомчих дошкільних закладів унаслідок повної чи часткової ліквідації їх джерел

фінансування – підприємств і організацій. Економіка України в роки війни постраждала значно більше, ніж в інших регіонах СРСР. Промисловість, сільське господарство й транспорт республіки були значно зруйновані, тому не могли задовольнити фінансові потреби дошкільних установ навіть на мінімальному рівні. Велика кількість дітей залишилася без батьків, тому у цей час виникли нові типи дошкільних закладів – дошкільні інтернати та санаторні дитячі садки. Вони стали провідними і найбільш розповсюдженими дошкільними установами.

По мірі звільнення території України від фашистських загарбників відбувалося відновлення промисловості України, паралельно з цим відновлювалася мережа дитячих садків, хоча цей процес відбувався досить повільними темпами. Так, якщо в 1940 р. їх кількість по УРСР нараховувала 3384 одиниць, у 1944 р. – 1105, то у 1950 р. – лише 3312. До того ж у системі Наркомосу діяло 52% дитячих садків, а промисловим підприємствам, організаціям, колгоспам і радгоспам належало відповідно 48%. Отже, на момент 1950 р. дошкільні заклади відомчого типу ще не набули свого домінуючого положення з історичних причин. Однак, така ситуація протрималася не довго. Вже через 8-10 років відсоток відомчих установ різко зріс і сягнув 79-80% від загальної кількості. Це було пов'язане з прискоренням темпів відродження та розвитку промисловості й сільського господарства і поліпшення їх фінансових можливостей. Не дивлячись на те, що вони офіційно з'явилися лише в 1936 р., їх прототипи існували ще у XVII – поч. XX ст., як на території Західної Європи, так і на російських і українських землях [3: 42].

*Висновки.* Таким чином, відомчі дошкільні заклади пройшли довгий шлях у своєму історичному розвитку. Їх виникнення на території України спричинене: швидкими темпами розвитку промислового виробництва; гострою необхідністю у залученні до виробництва жінок-матерів; необхідністю в охопленні партійно-державним контролем духовного життя максимально можливої кількості дітей дошкільного віку; наявністю багатого історичного досвіду роботи дошкільних закладів при підприємствах, товариствах й організаціях; готовності більшості населення виховувати дітей у дошкільних закладах, тобто згідно з науково обґрунтованими педагогічними принципами. Не дивлячись на те, що вони офіційно з'явилися лише в 1936 р., їх прототипи існували ще у XVII – поч. XX ст., як на території Західної Європи, так і на російських і українських землях. Складний воєнний і повоєнний час спричинили гальмування розвитку мережі відомчих дитячих садків. Це призвело до того, що до кінця 50-х р. заклади цього типу не набули свого домінуючого положення на території України.

## ЛІТЕРАТУРА:

1. Баскіна І. Розвиток дошкільної педагогіки на Україні // Дошк. виховання. – 1967. – №12. – С.15-20.
2. Батлина Л.В. Становление и развитие общественного дошкольного воспитания в УССР (1917-1941 гг.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 1983. – 19 с.
3. Дітківська С.О. Розвиток відомчих дошкільних закладів у Донбасі в кінці 50-х – початку 90-х років: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К.: 2004. – 185с.
4. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа: Сб. док. 1917-1973 гг./ Сост.: А.А. Абакумов, Н.П. Кузин, Ф.И. Пузырев, Л.Ф. Литвинов. – М.: Педагогика, 1974. – 560 с.
5. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки: Навч. посіб. – К.: Абрис, 1998. – 456с.

Цюпак І.Н.

## ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ДОШКОЛЬНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ВЕДОМСТВЕННОГО ТИПА НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ

*В статье раскрыто историю становления дошкольных заведений ведомственного типа на территории Украины. Раскрыто содержание понятия “детский садик”, “система дошкольного воспитания”, “ведомственное дошкольное заведение”. Выявлено время возникновения ведомственного дошкольного заведения на территории Украины.*

*Ключевые слова: детский садик, система дошкольного воспитания, ведомственное дошкольное заведение.*

Tsyupak I.M.

### *HISTORY OF PRESCHOOLS INSTITUTIONAL DEVELOPMENT IN UKRAINE*

*The article explores the history of pre-school departmental type in Ukraine. The concepts “kindergarten”, “preschool education system”, “institutional pre-school” are explained. The time is pointed out when departmental preschool institutions in Ukraine were founded.*

*Key words: kindergarten, early childhood education, departmental preschool institutions.*

**УДК 378.14**

**Шиманович І.О.**

## **ПОЛІТЕХНІЧНА ОСВІТА ШКОЛЯРІВ ТА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НАПРИКІНЦІ 60-Х – У 70-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ**

*У статті проаналізовано розвиток політехнічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл та студентів – майбутніх учителів наприкінці 60-х – у 70-ті роки ХХ століття.*

*Ключові слова: політехнічна освіта, політехнічне навчання, трудове політехнічне навчання й виховання, професійна орієнтація, трудове виховання, трудове навчання.*

Політехнічна освіта, політехнічне навчання, трудове політехнічне навчання й виховання знаходяться в колі зору науковців та педагогів-практиків протягом досить тривалого часу. Це пояснюється їх винятковою важливістю, зокрема для ознайомлення молоді з різними видами промислового і сільськогосподарського виробництва, підготовки до життя, до практичної діяльності.

Зазначене знайшло відображення у працях таких науковців, як: П. Атутов, Ю. Васильєв, М. Жиделев, А. Линда, В. Ноздрьов, П. Ставський, Д. Тхоржевський, А. Шибанов, В. Юськович та ін.

Мета статті – проаналізувати розвиток політехнічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл та студентів – майбутніх учителів наприкінці 60-х – у 70-ті роки ХХ століття.

Наголосимо, що, починаючи з 50-х років ХХ століття (особливо після 1952 року, коли відбувся XIX з'їзд КПРС), навчально-виховний процес загальноосвітньої та вищої школи вибудовували на основі принципу політехнізму.

Як відомо, в ті роки здійснено успішну перебудову основ наук у світлі завдань політехнічного навчання. Згодом це знайшло відображення в нових програмах для загальноосвітньої та вищої школи. Так, до навчальних планів шкіл було включено практичні заняття в майстернях, на шкільних навчально-дослідних ділянках, практикуми з машинознавства та електротехніки, виробниче навчання. Крім того учні брали участь у суспільно корисній праці. Тобто створювалася система політехнічного навчання, в якій основам наук традиційно відводили дуже велику роль. Не менш важливу роль у справі політехнізації відіграла й трудова підготовка школярів.

З огляду на зазначене, підвищилися вимоги до вчителів із технічних дисциплін, трудового і виробничого навчання. Вони викладали у школі машинознавство, вели заняття у столярних, слюсарних і механічних майстернях, були організаторами виробничого навчання учнів на промислових підприємствах, а також мали добре знати автотракторну справу, сільськогосподарські машини, електротехніку, технічне креслення, щоб викладати ці предмети або вести відповідні факультативні та гурткові заняття [3; 5].

Наприкінці 60-х – у 70-ті роки ХХ століття розвиток політехнічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл та студентів – майбутніх учителів відбувався під впливом багатьох нормативних документів. Окремі з них хоч і не стосувалися політехнічної освіти, але були безпосередньо пов'язані з нею.